

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद.)

[२०२१] ४ एस. सी. आर. २७९

राहुल एस. शाह

विरुद्ध

जिनेंद्र कुमार गांधी आणि इतर

(दिवाणी अपील क्रमांक १६५९-१६६०/२०२१)

एप्रिल २२, २०२१.

[एस. ए. बोबडे, सरन्यायाधीश, न्यायमूर्ती एल. नागेश्वर राव आणि न्यायमूर्ती एस. रवींद्र भट]

भारतीय संविधान: कलम १४२, १४१ आणि १४४ - अंमलबजावणी कार्यवाहीत विलंब आणि अंमलबजावणी न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा दुरुपयोग - अयशस्वी फिर्यादींद्वारे बनावट आक्षेप मांडण्याचे आणि तृतीय पक्ष स्थापन करण्याचे, हुकूमनाम्याच्या अंमलबजावणीवर आक्षेप घेण्याचे, विलंब करण्याचे आणि अडथळा आणण्याचे क्षुल्लक प्रयत्न-विलंब कमी करण्याची तातडीची गरज-हे लक्षात घेता, विवाद आणि तृतीय पक्षांनी दावा केलेल्या हक्कांपासून उद्धवणारे अनेक मुद्दे टाळण्यासाठी, न्यायालयाने दाव्याच्या निर्णयाच्या वेळीच विषयाशी संबंधित अशा सर्व मुद्द्यांचा निर्णय घेण्यात सक्रिय भूमिका बजावली पाहिजे आणि कोणत्याही दाव्यात स्पष्ट, निःसंदिग्ध आणि अंमलबजावणीयोग्य हुकूम पारित केला जाईल याची खात्री केली पाहिजे - अशा प्रकारे, मोठ्या लोकहितासाठी, न्याय प्रक्रियेचे पालन करण्यासाठी, दावे आणि अंमलबजावणी कार्यवाहीशी संबंधित सर्व न्यायालयांना काही अनिवार्य निर्देश जारी करणे - तसेच सर्व उच्च न्यायालयांना सी. पी. सी. च्या कलम २२७ आणि कलम १२२, करारनिविष्ट

अवधि - दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८-अध्यादेश, XXI सह कलम २,११,२२,३० ते ३६,९७,९८,९९, उप कलम ४७, ५१ या कलमान्वये दिलेल्या अधिकारांचा वापर करून जारी केलेल्या आदेशांच्या अंमलबजावणीशी संबंधित सर्व नियमांवर पुनर्विचार करण्याचे आणि अद्ययावत करण्याचे निर्देश जारी करणे.

राजा दुर्भुगा चे महाव्यवस्थापक विरुद्ध महाराजा कुमार रामापुत सिंग (१८७१-७२) १४ मूर यांचे आय. ए. ६०५; शुभ करण बुबना उर्फ शुभ करण प्रसाद बुबना विरुद्ध सीता सरन बुबना (२००९) ९ एस. सी. सी. ६८९:[२००९] १४ एस. सी. आर. ४०; घन श्याम दास गुप्ता विरुद्ध अनंत कुमार सिन्हा एआयआर १९९१ एस. सी. २५५१:[१९९१] १ पुरवणी एस. सी. आर. ११९- चा संदर्भ

निर्णय-विधी संदर्भ

(१८७१-७२) १४ मूरच्या आय. ए. ६०५ मध्ये परिच्छेद २३ चा संदर्भ आहे

[२००९] १४ एस. सी. आर. ४० मध्ये परिच्छेद २३ चा संदर्भ आहे.

[१९९१] १ पुरवणी एस. सी. आर. ११९ मध्ये परिच्छेद ४० चा संदर्भ आहे.

दिवाणी अपील न्यायधिकारक्षेत्र : दिवाणी अपील क्रमांक १६५९-१६६०/२०२१.

डब्ल्यू. पी. No.३९२९६/२०१६ [जी. एम.-सी. पी. सी.] आणि डब्ल्यू. पी. No.३९३८२/२०१६ मधील कर्नाटक उच्च न्यायालय, बंगळूरु यांच्या दिनांक १६.०१.२०२० च्या न्यायनिर्णय आणि आदेशावरून.

सह

दिवाणी अपील क्रमांक १६६१-१६६२ आणि १६६३-१६६४/ २०२१.

बाजू मांडणाऱ्या पक्षांचे वकील - अरुणव मुखर्जी, शैलेश मदियाल, कुमारी राखी एम., पारस जैन, टी. हरीश कुमार, .

न्यायालयाद्वारे पुढील आदेश पारित करण्यात आला:

आदेश

१ . अनुमती दिली.

२. सध्याचे अपील कर्नाटक उच्च न्यायालयाच्या १६ जानेवारी २०२० रोजीच्या संयुक्त न्यायनिर्णय आणि आदेशातून उद्भवतात, ज्याने अनेक रिट याचिका फेटाळल्या होत्या. दाव्याच्या प्रक्रियेमध्ये प्रक्रियात्मक तरतुदींच्या सततच्या गैरवापराची अस्वस्थता अधोरेखित केली जाते जी न्यायाला पराभूत करते, म्हणजे अयशस्वी फिर्यादींद्वारे बनावट आक्षेप मांडण्याचे आणि तृतीय पक्ष स्थापन करण्याचे, हुकूमनाम्याच्या अंमलबजावणीस आक्षेप घेण्याचे, विलंब करण्याचे आणि अडथळा आणण्याचे क्षुल्लक प्रयत्न.

३. तिसऱ्या उत्तरवादीने (यापुढे 'नारायणम्मा' म्हणून संदर्भित) दिनांक १७.०३.१९६० रोजीच्या खरेदीखताद्वारे दिवातिगे रामनहल्ली, म्हैसूर रोड, बंगळूरु येथील १ एकर (सर्वेक्षण क्रमांक १५/२) (यापुढे 'दावा मालमत्ता' म्हणून संदर्भित) मालमत्ता खरेदी केली होती. दाव्यातील जमिनीचे हस्तांतरण करण्यात आले आणि ती बंगळूरुच्या नगरपालिका हद्दीत विलीन करण्यात आली आणि ती म्हैसूर रोड, बंगळूरु येथे महानगरपालिका क्रमांक ३२७ आणि ३२८ कडे देण्यात आली. नारायणम्माने महानगरपालिकेतील दाव्याच्या मालमत्तेचा १९०८ चौरस यार्ड भाग (सर्वेक्षण क्रमांक ३२७) दुसऱ्या आणि तिसऱ्या उत्तरवादींना (यापुढे 'जितेंद्र' आणि 'उर्मिला' म्हणून संदर्भित) १३.०५.१९८६ या तारखेच्या खरेदीखतांतर्गत विकला. खरेदीखतात जोडलेल्या रेखाचित्रासह याचे सीमांकन करण्यात आले होते. मालमत्तेचा लगतचा भाग, सर्वेक्षण क्रमांक ३२७, श्री. मुलेंद्र कुमार गांधी आणि श्रीमती बेबी गांधी यांना दिनांक १३.०५.१९८६ रोजीच्या आणखी एका खरेदीखताद्वारे विकला. या मालमत्तेचे सीमांकनही रेखाचित्रात करण्यात आले होते आणि हे खरेदीखतामध्ये त्याचे परिमाण आणि सीमा स्पष्टपणे दर्शवते. त्यामुळे पहिले दोन उत्तरवादी, श्री. मुलेंद्रकुमार गांधी आणि श्रीमती. बेबी गांधी हे ३८७१ चौरस यार्डाच्या संपूर्ण आकारमानासह दावा मालमत्तेचे संपूर्ण मालक बनले. अशा प्रकारे, नारायणम्माने तिच्या मालकीच्या १ एकर जमिनीपैकी (४३,८६० चौरस फूट) सुमारे ३४,८३९ चौरस फूट मालमत्ता विकली होती. त्यानंतर, या मालमत्तेचा मोठा भाग पहिल्या दोन उत्तरवादींना आणि त्यांच्या भावाला विकल्यानंतर, नारायणम्मा जी चौथ्या उत्तरवादी ए. रामचंद्र रेड्डीची आई आहे (ज्याला पुढे 'विक्रेते' म्हटले जाते) तिने पहिल्या दोन उत्तरवादींच्या (ज्यांना 'खरेदीदार' किंवा 'हुकूमनामाधारक' (धनको) देखील म्हणतात) तसेच श्री. मुलेंद्र कुमार गांधी इत्यादींच्या विरोधात त्यांच्या बाजूने असलेले दोन खरेदीखते रद्दबातल असल्याचे निर्णित होण्यासाठी दावा दाखल

केला.विक्रेते आणि श्री. अंजन रेड्डी (मृत प्रतिवादी क्र. ८) यांनी दिनांक २५.०३.१९९१ रोजी नोंदणीकृत वाटणीखत बनवले. हे दस्तऐवज खरेदीदार आणि श्री. मूलेंद्रकुमार गांधी आणि श्रीमती. बेबी कुमारी गांधी यांच्या नावे केलेले खरेदीखत निर्देशित करत नाही. नारायणम्माने दावा केलेल्या मालमत्तेत खरेदीदारांना प्रवेश करण्यापासून एका आदेशाद्वारे रोखण्यात आले होते.

४. निर्णयासाठी दावा प्रलंबित असताना, पहिल्या खरेदीदारांनी ताबा घेण्यासाठी विक्रेत्यांविरुद्ध दोन दावे दाखल केले.हे दावे प्रलंबित असताना, धनजी भाई पटेल आणि गोविंद धनजी पटेल यांनी दिनांक ११.०२.२००० रोजी दोन स्वतंत्र खरेदीखताद्वारे नारायणम्मा यांच्या मालकीच्या मालमत्तेच्या उर्वरित मालमत्तेमधून अनुक्रमे ७४८९ चौरस फूट आणि ७६५० चौरस फूट खरेदी केले. असे असताना, खरेदीदारांनी दाखल केलेले दावे प्रलंबित असताना, विक्रेत्यांनी पुन्हा दावा मालमत्ता म्हणजे जमीन विद्यमान अपीलकर्ता (राहुल शाह) आणि इतर तीन जणांना (प्रतिवादी क्र. ५-७) चार स्वतंत्र खरेदीखताद्वारे विक्री केली. ताब्या संबंधित असलेल्या दाव्यांमध्ये विक्रेत्यांनी प्रतिदावे दाखल केले (दिनांक १८.०४.१९९८).कार्यवाही प्रलंबित असताना खरेदीदारांनी त्यांच्या नावे मालमत्ता हस्तांतरित करण्याची आणि त्यात बदल करण्याची मागणी केली होती, जी महानगरपालिकेने नाकारली होती. यामुळे त्यांनी रिट याचिका क्र. १९२०५/१९९२ द्वारे उच्च न्यायालयात धाव घेतली, ज्याचा निकाल या निर्देशासह काढण्यात आला की, (विक्रेत्यांनी दाखल केलेल्या) स्थगिती दाव्याच्या निर्णयानंतर खाता हस्तांतरित केला जावा.

१ ओ. एस. क्र. ९८६/१९८७

२ ओ. एस. क्रमांक ९०७७/१९९६ आणि ९०७८/१९९६

३ दिनांक ०९.११.२००१,१२.१२.२००१,०५.१२.२००२ आणि २०.१०.२००४

४ दिनांक ०५.११.१९९८

५. विक्रेत्यांनी दाखल केलेल्या मनाई हुकुमाच्या दाव्यातील कार्यवाही आणि खरेदीदारांनी दाखल केलेल्या इतर दोन दाव्यांना एकत्र जोडण्यात आले. बंगळुरूच्या शहर दिवाणी न्यायाधीशांनी दिनांक २१.१२.२००६ च्या समान निर्णयाद्वारे खरेदीदारांनी निवडलेल्या ताबा घेण्याच्या दाव्यांना परवानगी दिली आणि निर्णय दिला आणि विक्रेत्याचा मनाई हुकुमासाठीचा दावा फेटाळला. हुकूमधारकांनी अंमलबजावणीच्या कार्यवाहीला प्राधान्य दिले. त्यांनी दिवाणी प्रक्रिया संहितेच्या (सी. पी. सी.) आदेश XXI नियम ९७ अंतर्गत अर्ज दाखल केले कारण न्यायनिर्णयातील कर्जदारांनी/विक्रेत्यांनी अपीलकर्ता आणि उत्तरवादी क्र. ४ ते ७ यांना मालमत्ता विकली होती . अपीलकर्त्यांनी म्हणजेच त्यानंतरच्या खरेदीदाराने आक्षेप दाखल केले.

६. कार्यवाही प्रलंबित असताना म्हैसूर रोड, बंगळुरू येथील महानगरपालिका क्रमांक ३२७ मधील दावा मालमत्तेचा पुढचा भाग बंगळुरू मेट्रो प्रकल्पासाठी संपादनाचा विषय बनला. हुकुमनामाधारकांनी (धनको) (पहिल्या दोन उत्तरवादींनी) प्रस्तावित संपादनावर आक्षेप घेतला आणि पुढे ताबा मिळवण्याचा दावा केला. दरम्यान, दावा फेटाळल्यामुळे आणि ताबा घेण्याच्या दाव्याचा आदेश दिल्याने व्यथित झालेल्या नारायणम्माने उच्च न्यायालयात प्रथम अपील दाखल केले. या कार्यवाहीत उच्च न्यायालयाच्या निदर्शनास आणून देण्यात आले की, दावा मालमत्ता ही अपीलकर्ता आणि उत्तरवादी क्र. ४ ते ७ यांना विकली गेली होती. उच्च न्यायालयाने एका आदेशाद्वारे विक्रेत्यांना विक्री, खरेदीदाराची नावे आणि विकले गेलेले क्षेत्र इत्यादींशी संबंधित तपशील सादर करण्याचे निर्देश दिले. २२.१०.२००९ या तारखेच्या समान न्यायनिर्णयाद्वारे उच्च न्यायालयाने त्यांच्यासमोर प्रलंबित असलेले सर्व अपील फेटाळले. विक्रेते यांनी दाखल केलेली विशेष अनुमती याचिका देखील या न्यायालयाने २३.०७.२०१० रोजी फेटाळली होती.

७. उघडपणे पाहता, संपरीक्षा न्यायालयासमोर अंमलबजावणी कार्यवाही प्रलंबित असताना विक्रेत्यांनी पुन्हा श्री पी. प्रेमचंद, श्री पारसमल, श्री केतन एस. शाह आणि इतर आणि श्री गोपीलाल लढ्ढा आणि श्री विनय माहेश्वरी यांच्या नावे मालमत्ता वेगळ्या खरेदीखताद्वारे विकल्या.हे उच्च न्यायालयाच्या निदर्शनास आणून देण्यात आले, ज्यांनी विक्रेत्यांनी दाखल केलेली याचिका फेटाळली होती.

८. उच्च न्यायालयासमोर कार्यवाही प्रलंबित असताना नारायणम्मा, अपीलकर्ता आणि उत्तरवादी क्र. ४ ते ७ यांनी नुकसान भरपाईचे बंधपत्र दाखल केले आणि दावा केला की दावा मालमत्तेशी संबंधित प्रकरणांमध्ये कोणताही वाद नाही आणि अधिग्रहित केलेल्या भागांच्या संदर्भात नुकसानभरपाईचा दावा केला. हे उच्च न्यायालयाच्या निदर्शनास आणून देण्यात आले ज्याद्वारे रिट याचिका क्र. ९३३७/२००८ मध्ये आदेश पारित केला गेला .न्यायालयाने सर्व सामग्रीचा विचार केला आणि असे म्हटले की विक्रेते, अपीलकर्ता आणि प्रतिवादी क्रमांक ४ ते ७ यांना नुकसानभरपाई वितरित केली जाऊ शकत नाही. उच्च न्यायालयाने त्यांना रक्कम जमा करण्याचे निर्देश दिले. त्या आदेशाविरुद्ध अपीलकर्ता आणि उक्त प्रतिवादींनी अपील केले होते, जे द्व-सदस्यीय घटनापीठाने फेटाळले होते.परिणामी, चौकशी करण्यात आली आणि ०१/०८/२०११ रोजी भूसंपादन अधिकाऱ्याने अपीलकर्ता, विक्रेता आणि इतरांना रक्कम पुन्हा जमा करण्याचे निर्देश दिले. [दिनांक २८/१०/२००९] दुसऱ्या एका रिट याचिका क्र. २०९९/२०११ [दिनांक

5 अंमलबजावणी प्रकरण क्रमांक. 458-459/2007

6 आर. एफ. ए. क्र. 661-663 2007

7 दिनांक 10.04.208

8 एस. एल. पी. (क) क्रमांक. 16349-13651/2010

9 दिनांक 09.11.2001,12.12.2001,05.12.2002 आणि 20.10.2004

१७/०७/२०१३] मध्ये पारित केलेल्या आदेशाद्वारे उच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की हुकूमनामा धारक/खरेदीदारांना त्यांच्या नावे असलेल्या मालमत्तेचे खाते हस्तांतरित करण्याचा अधिकार आहे आणि न्यायालयाने महसूल अधिकाऱ्याविरुद्ध चौकशी करण्याचे निर्देश दिले. रक्कम जमा करण्यासंदर्भात उच्च न्यायालयाच्या आदेशाचे पालन न केल्याने अवमानाची कार्यवाही करण्यात आली.

९. उच्च न्यायालयाने १९/०४/२०१३ रोजीच्या आपल्या इतर आदेशात नारायणम्मा आणि प्रतिवादी क्र. ४ ते ७ यांना रक्कम जमा करण्यासाठीचे निर्देश दिले. अवमान कार्यवाहीतील (C.C.C. क्रमांक २८०/२०११)[slp(CA)No.18031/2013] त्या आदेशाला या न्यायालयासमोर विशेष अनुमती याचिकेद्वारे आव्हान देण्यात आले होते जे ०५/११/२०१४ रोजी फेटाळण्यात आले होते. त्यानंतर, खात्यांच्या हस्तांतरणासाठी उच्च न्यायालयाच्या निर्देशांचे पालन करून नगरपालिका आणि महसुलाच्या नोंदींमध्ये हुकूमनामाधारक/खरेदीदारांची नावे दिसून येतात.

१०. हुकूमनामा धारकांनी सुरू केलेल्या अंमलबजावणीच्या कार्यवाहीमुळे, अपीलकर्ता आणि प्रतिवादी क्रमांक ४ ते ७ यांनी केलेल्या अडथळा लक्षात घेता, दिनांक २३/०४/२०१० रोजीच्या आदेशान्वये पक्षांना न्यायालयामध्ये पुरावा सादर करणे आवश्यक होते. जेव्हा नियम ९७ मधील आदेश क्रमांक २१ (XXI) अंतर्गत ऑब्स्ट्रक्ट प्रोसीडिंग (OBSTRUCT PROCEEDING) प्रलंबित होती, तेव्हा न्यायनिर्णित ऋणकोने म्हणजेच विक्रेत्यांनी २०१६ मध्ये हुकूमनामा धारकांविरुद्ध फौजदारी कारवाई सुरू केली; ज्यास उच्च न्यायालयाने २०/०६/२०१६ रोजी स्थगिती दिली आणि नंतर १६/०३/२०१७ रोजी रद्दबातल ठरवले. न्यायनिर्णित ऋणकोने काही कागदपत्रे बनावट असल्याचा आरोप केला होता मालमत्ता ओळखण्यासाठी आणि तिची मोजणी करण्यासाठी उच्च न्यायालयाने न्यायालयीन आयुक्तांची नियुक्ती करण्याचे निर्देश दिले. फौजदारी कार्यवाहीचा

निपटारा करताना उच्च न्यायालयाने निर्देश दिले की, न्यायनिर्णित ऋणकोच्या आक्षेपांसह आयुक्तांचा अहवाल अंमलबजावणी न्यायालयास पाठवावा.

११. दरम्यान, अंमलबजावणी न्यायालयाने एका आदेशाद्वारे बीबीएमपी(BBMP) च्या तालुका सर्वेक्षकाला न्यायालय आयुक्त म्हणून नियुक्त केले होते आणि त्यांना घटनास्थळी भेट देऊन सर्वेक्षण करून अवैध मालमत्तेच्या सीमा निश्चित करण्याचे निर्देश दिले होते. न्यायनिर्णित ऋणकोने हे आदेश माघारी घेण्याची विनंती केली तसेच त्यांनी विक्री दस्तऐवजांबाबत हस्ताक्षर तज्ञाकडून न्यायवैद्यक तपासणीचा अहवालही मागविण्याची विनंती केली.हे दोन्ही पुनर्विलोकन अर्ज फेटाळण्यात आले; आणि १३/०६/२०१७ रोजी अंमलबजावणी न्यायालयाने कागदपत्रांच्या न्यायवैद्यक तपासणी करण्यासाठीचा अर्ज नाकारला आणि अंमलबजावणीत अडथळा आणणाऱ्यांचा प्रतिकार देखील नाकारला.

१२. या सर्व आदेशांमुळे अपीलार्थी, आणि विक्रेते इत्यादींच्या वतीने पाच रिट याचिका दाखल करण्यात आल्या. तसेच अडथळा आणणाऱ्यांनी दिनांक १५/०२/२०१७ रोजीच्या अंमलबजावणी न्यायालयाच्या निर्णयाला आव्हान देण्यासाठी प्रथम तीन अपीलांना प्राधान्य दिले. अक्षेपित समान आदेशाद्वारे या सर्व रिट याचिका आणि अपील फेटाळण्यात आले होते.

१३. अपीलकर्ता (राहुल शाह) यांच्या वतीने श्री. शैलेश मडियाल यांनी असा युक्तिवाद केला आहे की या आक्षेपित आदेशांमुळे संपूर्ण मालमत्तेच्या सर्वेक्षणासंदर्भात अंमलबजावणी न्यायालयाचा

10 दिनांकित 28.10.2009

11 दिनांकित 17.07.2013

12 एस. एल. पी. (सी) क्र. 18031/2013

दिनांक २३/०४/२०१० रोजीचा आदेश निष्प्रभ होण्याचा परिणाम होतो. अपीलकर्त्याच्या वकिलांनी हे निदर्शनास आणून दिले की पक्षकारांमध्ये सीमा आणि मालमत्तेची ओळख या संदर्भात वाद होते. आदेशाचा संदर्भ देत, असे सादर करण्यात आले आहे की न्यायालयाच्या हे लक्षात आले आहे की उच्च न्यायालयाने यापूर्वीच्या रिट याचिकांमध्ये विशेष भूसंपादन अधिकाऱ्याला चौकशी करण्याचे आणि आवश्यक असल्यास हे प्रकरण भूसंपादन कायद्याच्या कलम ३० अंतर्गत दिवाणी न्यायालयात पाठविण्याचे निर्देश दिले होते. हे सर्व विवाद, विशेषतः सीमांशी संबंधित प्रश्न आणि विवादित मालमत्तेची व्याप्ती आणि स्थान यांचे अस्पष्ट स्वरूप लक्षात घेता, अपील केलेल्या आदेशात हस्तक्षेप करण्यात यावा आणि अपीलकर्त्याने मागितलेला दिलासा मंजूर करण्यात यावा. विद्वान वकिलांनी असे सादर केले की त्यानंतर ३१/१०/२०१४ रोजीच्या आदेशाद्वारे अंमलबजावणी न्यायालयाने अनावधानाने असे म्हटले की निशाणी क्रमांक P-६ वरील रेखाटन हे महसूल अधिकाऱ्यांनी काढले होते, तर प्रत्यक्षात ते हुकूमनामा धारकांनी दिलेल्या हस्तलिखित रेखाचित्राद्वारे सादर केले गेले होते.

१४. विद्वान वकिलांनी सादर केले की या सर्व कार्यवाहीमध्ये हुकूमनामा धारकाचे प्रयत्न हे मालमत्तेची ओळख गोंधळात टाकण्यासाठीचे होते आणि म्हणून त्यांनी दोन्ही अमलबजावणीयोग्य प्रकरणे एकत्र करण्याची मागणी केली होती; विनंती केलेल्या ह्या दोन्ही प्रकरणांमध्ये अंमलात आणण्याची मागणी केलेली मालमत्ता वेगळी होती आणि पुढे दावा केलेले अधिकार देखील वेगळे होते असा निष्कर्ष काढल्यानंतर अंमलबजावणी न्यायालयाने ही विनंती नाकारली.

१५. अपीलकर्त्यांचे विद्वान वकील यांनी याचिकांच्या दुसऱ्या संचामध्ये, उदा. विशेष अनुमती याचिका (फौ.) क्रमांक ११८५९-११८६०/२०२० आणि विशेष अनुमती याचिका (फौ.) क्रमांक ११७९२-११७९३/ २०२० असे आवाहन करण्यात आले की, उच्च न्यायालय तसेच अंमलबजावणी न्यायालय हे असे मानण्यात चुकले आहे की अटकाव करणारे (म्हणजे अपीलकर्ते गोपीलाल लढा) यांनी ज्याची मागणी केली होती ते हुकूमनामा धारकांनी खरेदी केल्यानंतर जे काही शिल्लक होते त्यापेक्षा जास्त होते आणि त्यामुळे अभिहस्तांतरण परस्परव्यापी झाले होते. [13 आर. एफ. ए. क्रमांक 441,468 आणि 469/2017]

१६. अपीलकर्त्यांच्या वतीने दुसऱ्या याचिकेची बाजू मांडणारे श्री. अरुणव मुखर्जी यांनीही श्री. शैलेश मडियाल यांच्या निवेदनाचा पुनरुच्चार केला की हुकूमनामा धारकांनी मालमत्तेच्या ओळखीबाबत जाणूनबुजून संभ्रम निर्माण केला होता. हस्ताक्षर तज्ञांकडून कागदपत्रांची न्यायवैद्यक तपासणी करण्याची अपीलकर्त्यांची विनंती फेटाळण्यात उच्च न्यायालयाची चूक झाली असल्याचे त्यांनी अधोरेखित केले. या पैलूकडे पूर्णपणे दुर्लक्ष करण्यात आले कारण अपीलकर्त्यांनी कागदपत्रांच्या स्वाक्षऱ्यांची सत्यता आणि सत्यतेबाबत गंभीर शंका उपस्थित केल्या होत्या असे सादर करण्यात आले.

17. या न्यायालयाने उच्च न्यायालयाच्या निष्कर्षांमध्ये हस्तक्षेप करू नये, अशी विनंती उत्तरार्थींनी केली. हुकूमनामा धारकांनी त्यांचे भाग खरेदी केल्यानंतर आणि त्यांनी दाखल केलेल्या दाव्याच्या प्रलंबिततेदरम्यान किमान दोन वेळा आणि तीच मालमत्ता न्यायनिर्णित ऋणको तीन वेळा विकून अनेकदा व्यवहार करण्यात आल्याचा पुनरुच्चार विद्वान अधिवक्त्यांनी केला. हुकूमनामा धारकांच्या बाजूने अंमलात आणलेली खरेदीखत खरी अस्सल नसून हरवलेली आहेत

, असे घोषित करण्याची मागणी न्यायनिर्णित ऋणकोंनी केली होती.त्यानंतर, न्यायनिर्णित ऋणको आणि काही अडथळा अणणाऱ्यांनी अधिग्रहित केलेल्या मालमत्तेच्या भागाच्या संदर्भात नुकसान भरपाई वसूल करण्यात यशस्वी झाले. शेवटी, न्यायालयाच्या आदेशानुसार त्या रकमा वितरित कराव्या लागेल .न्यायनिर्णित ऋणकोंनी /विक्रेत्याने न्यायवैद्यक तपासणीची मागणी केली आणि फौजदारी कारवाई सुरू केली जी उच्च न्यायालयाने रद्द केली.उच्च न्यायालयाने या सर्व परिस्थितीची दखल घेतली आणि मालमत्तांची ओळख पटविण्यासाठी आणि मोजमाप करण्यासाठी न्यायालय आयुक्ताची नियुक्ती आवश्यक असल्याचा एक न्याय्य आदेश पारित केला . असे करत असताना, पूर्वीचे न्यायालय आयुक्त श्री व्यंकटेश दलवाई यांनी सादर केलेल्या अहवालांसह अभिलेखावरील सर्व साहित्य विचारात घेण्यास कार्यकारी न्यायालयाने सांगितले आहे.

विवेचन आणि निष्कर्ष :

१८. वरील विवेचनावरून हे अगदी स्पष्ट होते की, विक्रेता आणि तिचा मुलगा (न्यायनिर्णित ऋणको) यांनी मालमत्तेच्या मोठ्या भागाच्या संदर्भात विक्री दस्तऐवज अंमलात आणल्यानंतर, घोषणेसाठी दाव्याद्वारे व्यवहारावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले. हुकुमधारकांनी देखील ताब्यासाठी दावा दाखल केला. ही कार्यवाही प्रलंबित असताना, विक्री खताचे दोन संच अंमलात आणले गेले.विक्रेत्यांचा खटला फेटाळण्यात आला-उच्च न्यायालयाच्या टप्प्यावरही बरखास्तीचा हुकूमनामा कायम ठेवण्यात आला.दुसरीकडे, खरेदीदारांचा दावा निकाली काढण्यात आला आणि तो याचिकेचा विषय बनला.उच्च न्यायालयाने पाहिले अपिल फेटाळली; या न्यायालयाने विशेष अनुमती याचिका फेटाळली.कार्यवाहीच्या पुढील टप्प्यासाठी म्हणजेच

अंमलबजावणीसाठी ही पार्श्वभूमी तयार झाली. अंमलबजावणीची कार्यवाही १४ वर्षांहून अधिक काळ सुरू आहे. दरम्यान, दाव्याच्या विषयवस्तू असलेल्या दस्तऐवजावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करणाऱ्या फौजदारी कारवाईसह अनेक अर्ज ठेवल्या गेले. दरम्यान, अधिग्रहित केलेल्या मालमत्तेचा भाग हा भू-संपादनाची कार्यवाही आणि नुकसानभरपाईच्या वितरणाचा विषय बनला. तो रिट आणि अवमान कार्यवाहीचा विषय बनला. त्यांपैकी सहा, उच्च न्यायालयातील- वेळोवेळी बजावण्यात आलेले विविध आदेश, रिट याचिका आणि अपीलांचा विषय बनले. हे सर्व एकत्रितपणे हाताळले गेले आणि समान आक्षेपित आदेशाद्वारे निकाली काढण्यात आले.

१९. समान आक्षेपित आदेशाचा अभ्यास केल्यास असे दिसून येते की, उच्च न्यायालयाने परिश्रमपूर्वक सर्व कार्यवाही कालक्रमानुसार आणि त्यांचे निकाल सूचीबद्ध केले आहेत. आक्षेपित आदेशामधील अंतिम निर्देश खालीलप्रमाणे आहेत:

(अ) ऋणको आणि इतर हस्तक्षेपक यांना अंशतः लाभ दिल्यामुळे अंमलबजावणी न्यायालयाने डिलिवरी वॉरंटचे काढण्याचे आक्षेपित आदेश बाजूला सारून, सदर प्रकरण हे नव्याने विचारात घेण्यासाठी न्यायालय आयुक्ता सारखी तज्ञ व्यक्ती/अधिकाऱ्याची, हुकूमनाम्यातील मालमत्तेची ओळख व मोजमाप सर्व भागीदारांच्या सहभागाने, ते सर्व खर्च व शुल्क समानरीत्या वाटून घेतील या अटीवर पूर्ण करण्यासाठी माघारी पाठविण्यात येतो.

(ब) न्यायालय आयुक्त श्री व्यंकटेश दलवाई यांनी आधीच सादर केलेल्या अहवालासह आतापर्यंतच्या अभिलेखावरील संपूर्ण पुरावा सामग्री विचारात घेणे कार्यकारी न्यायालयासाठी खुले आहे,

(क) आधीपासूनच ठेवीमध्ये असलेली रक्कम आणि वरील परिच्छेद ८ मध्ये नमूद केलेल्या या न्यायालयाच्या समन्वय खंडपीठांच्या आदेशानुसार अडथळा आणणाऱ्यांनी जमा करावयाची रक्कम, अंमलबजावणी याचिकांमध्ये विजयी झालेल्या संबंधित पक्षांना जारी केली जाईल;

(ड) सदर याचिकांच्या निकाल काहीही असो ; ऋणको संयुक्तपणे धनको यांना एकत्रितपणे ५,००,०००/- (रुपये पाच लाख) ची उदाहरणीय खर्च निकाल काहीही असो ; आठ आठवड्यांच्या कालावधीत प्रत्येक अंमलबजावणी याचिकांमध्ये देतील ,आणि, त्यानुसार ती रक्कम दिली गेली नाही तर, त्यांना कनिष्ठ न्यायालयाच्या विद्वान न्यायाधीशाच्या विवेकाधिकारानुसार अंमलबजावणीच्या कार्यवाहीत सहभागी होण्यापासून वगळले जाण्याची जोखीम असते; आणि,

(ई) अंमलबजावणी याचिका निकाली काढणे यासह संपूर्ण प्रक्रिया सहा महिन्यांच्या उच्चतम मर्यादित पूर्ण केली जाईल आणि अशा कामगिरीच्या अनुपालनाचा अहवाल या न्यायालयाच्या महाप्रबंधकाला दिला जाईल. हस्तक्षेपकांसाठी खर्चाबाबत कोणतेही आदेश नाही.

स्वाक्षरीत /- न्यायाधीश

२०. विशेष परवानगी याचिकेतील युक्तिवाद प्रामुख्याने मालमत्ता आणि सीमा इत्यादींची ओळख पटविण्याच्या आणि न्यायवैद्यक तपासणीच्या अधीन असलेल्या कागदपत्रांच्या संदर्भात कार्यकारी न्यायालयाच्या पूर्वीच्या एक किंवा इतर आदेशांवर केंद्रित आहेत. अंतिम आदेशाच्या वाचनावरून स्पष्ट होते की, उच्च न्यायालयाने न्याय्य दृष्टीकोन स्वीकारला आहे, ज्यात दावा चालवणाऱ्या न्यायालयाने दाव्यातील मालमत्तेची ओळख पडताळण्यासाठी न्यायालय आयुक्तांची नियुक्ती करणे आणि पूर्वीच्या स्थानिक आयोगाच्या अहवालांसह अभिलेखित पुराव्यांचा विचार करणे आवश्यक आहे. याचे अवलोकन करता, सध्याच्या अपीलकर्त्याचे युक्तिवाद निराधार आणि कोणतीही सक्ती नसलेले आहेत. दस्तऐवजांची न्यायवैद्यक तपासणी केली जावी, ही तक्रार पुन्हा निराधार असल्याचेही न्यायालयाला आढळून आले आहे. अंमलबजावणीची कार्यवाहीच्या प्रलंबित कालावधीत सुरू झालेल्या फौजदारी कार्यवाया - २०१६ मध्ये त्या कार्यवाया रद्द करण्यात आल्या. कागदपत्रे अस्सल नाहीत किंवा त्यात काहीतरी संशयास्पद आहे असा युक्तिवाद हा

केवळ अंमलबजावणी रोखण्याचा आणि अनुचित फायदा घेण्याचा आणखी एक प्रयत्न असल्याचे दिसते.परिणामी, उच्च न्यायालयाने न्यायवैद्यक तपासणीचे आदेश देण्यास योग्यरित्या नकार दिला. या न्यायालयाचे असे मत आहे की एकूण परिस्थिती लक्षात घेता रु. ५ लाख (न्यायनिर्णित ऋणकोने पालन करणे) खर्च देण्याचे निर्देश वाजवी होते, हुकूमनामाधारका द्वारे त्यांना मिळालेले निकाल निष्फळ ठरले याची खात्री करण्यासाठी अनेक प्रयत्न करण्यात आले आहेत . परिणामी, खर्च भरण्याचे निर्देश न्याय्य आणि योग्य होते .

२१. उच्च न्यायालयाने अंमलबजावणी न्यायालयाला सहा महिन्यांत प्रक्रिया पूर्ण करण्याचे निर्देश दिले आहेत. त्या निर्देशाची पुष्टी केली जाते. पक्षकारांना याद्वारे अंमलबजावणी न्यायालयास सहकार्य करण्याचे निर्देश दिले जात आहेत; जर न्यायालयाला काही अडथळा किंवा असहकार आढळला तर ते कोणत्याही पक्षाला एकतर्फी ठरविण्याच्या आणि पुढे जाण्याच्या किंवा योग्य तो जड खर्च लादण्याच्या अधिकारासह आपल्या अधिकारांचा वापर करण्यासाठी पुढे जाईल. त्यामुळे, वरील निरीक्षणांच्या प्रकाशात ही अपील फेटाळली जाण्यास पात्र आहेत.

२२. हुकूमनाम्याची अंमलबजावणी करण्याच्या प्रक्रियेदरम्यान झालेल्या अवाजवी विलंबामुळे खटल्यांचे फलित हुकूमनामा धारकाला उपभोगता न आल्यामुळे होणाऱ्या अडचणीचे चित्रण हे अपील करतात. दिनांक ३१.१२.२०१८ नुसार, ११,८०,२७५ निष्पादन याचिका दुय्यम न्यायालयांमध्ये प्रलंबित होत्या. निष्पादन याचिकांच्या निकालातील विलंब कमी करण्यासाठी काही सुधारात्मक उपाययोजना कराव्यात असे या न्यायालयाचे मत असल्याने, आम्ही काही सूचना प्रस्तावित केल्या ज्या प्रतिसादासाठी पक्षकारांच्या विद्वान वकिलांना सादर केल्या गेल्या

आहेत. आम्ही याचिकाकर्त्यांचे विद्वान वकील श्री शैलेश मडियाल आणि उत्तरवादीचे विद्वान वकील श्री पारस जैन यांचे म्हणणे ऐकले.

२३. या न्यायालयाने वारंवार असे निरीक्षण नोंदवले आहे की, आदेशांची वेळेवर अंमलबजावणी आणि हुकूमनाम्याची अंमलबजावणी रोखून, अन्याय रोखण्यासाठी दिलेल्या उपायांचा प्रत्यक्षात अन्याय करण्यासाठी गैरवापर केला जात आहे. १८७२ साली 'द जनरल मॅनेजर ऑफ द राजा दुर्भुंगा विरुद्ध महाराजा कुमार रामपुत सिंग ^{१४} मध्ये प्रिवी कौन्सिलने यावर चर्चा केली होती, ज्यात असे म्हटले होते की भारतातील पक्षकाराच्या वास्तविक अडचणी त्याने हुकूमनामा प्राप्त केल्यावर सुरू होतात. या न्यायालयाने शुभ करण बुबना @शुभ करण प्रसाद बुबना विरुद्ध सीता सरन बुबना ^{१५} मध्ये असेच निरीक्षण केले, ज्यामध्ये त्यांनी शिफारस केली की विधी आयोग आणि संसदेने अशा तरतुदींकडे लक्ष दिले पाहिजे ज्यामुळे निराशाजनक यशस्वी अंमलबजावणी शक्य होईल. न्यायालयाने असे मत व्यक्त केले की, खटल्याच्या निर्णयाचे नियमन करणाऱ्या दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ मधील अशा सुधारणा सुनिश्चित करण्यासाठी विधी आयोग किंवा संसदेने योग्य शिफारशी अंमलात आणल्या पाहिजेत, जेणेकरून खटल्याच्या निर्णयाची प्रक्रिया सुरू होण्याच्या टप्प्यापासून अंमलबजावणीच्या कार्यवाहीनंतर दिलासा मिळवण्याच्या टप्प्यापर्यंत सुरू राहील. दरखास्तीतील कार्यवाही जी न्यायाची दासी आणि न्यायाच्या कारणासाठी उप-सेवा देणारी मानली जाते, ती प्रत्यक्षात अशी साधने बनली आहेत ज्याचा न्यायात अडथळा आणण्यासाठी सहजपणे गैरवापर केला जात आहे.

[१४. १८७१-७२)१४ मूरचा आय. ए. ६०५.]

[१५ (२००९) ९ एस. सी. सी. ६८९.]

२४. हुकूमनाम्याची अंमलबजावणीच्या संदर्भात, दिवाणी प्रक्रिया संहितेचे (सी. पी. सी.) चे कलम ४७, हुकूमनाम्याची अंमलबजावणी, तो काढून टाकणे किंवा त्याची पूर्तता करणे संबंधित मुद्द्यांच्या मर्यादित स्वरूपाच्या अभिनिर्णयाचा विचार करते, आणि आदेश XXI (एकवीस) च्या परिणामी तरतुदींशी सुसंगत आहे. कलम ४७ चा उद्देश खटल्यांची बहुलता रोखणे हा आहे. हे फक्त कार्यपद्धती आणि ज्याद्वारे न्यायालय निर्णयावर पोहोचते ते स्वरूप मांडते. या कलमाच्या अंमलबजावणीसाठी दोन आवश्यक बाबी लक्षात ठेवाव्या लागतील. प्रथम, पक्षकारांमध्ये निर्माण होणारे सर्व प्रश्न असणे आवश्यक आहे आणि दुसरे म्हणजे, हा वाद हुकूमनाम्याची अंमलबजावणी, तो काढून टाकणे किंवा त्याची पूर्ती यांच्याशी संबंधित असावा. अशा प्रकारे, कलम ४७ चा उद्देश अवांछित खटले रोखणे आणि सर्व आक्षेप शक्य तितक्या लवकर निकाली काढणे हा आहे.

२५. या तरतुदींमध्ये असे नमूद केले आहे की, हुकूमनाम्याच्या अंमलबजावणीसाठी, अंमलबजावणी न्यायालयाने हुकूमनाम्याच्या पलीकडे जाऊ नये. तथापि, अंमलबजावणीच्या वेळी फेर न्यायचौकशी सारख्या कार्यवाहीत सातत्याने वाढ होत आहे, ज्यामुळे पक्षकारांच्या बाजूने हुकूमनामा असूनही त्यांना न्यायालयांकडून जी हुकूमनाम्याचे फलित आणि दिलासा मागतो त्याची पूर्तता करण्यात अपयश येते. अनुभवातून असे दिसून आले आहे की अंमलबजावणी न्यायालयासमोर विविध आक्षेप दाखल केले जातात आणि हुकूमनामा धारक खटल्याच्या फलितापासून वंचित राहतो आणि न्यायनिर्णित ऋणकोला, कायद्याच्या प्रक्रियेचा गैरवापर करून, त्याला त्या विषयवस्तूचा लाभ घेण्याची परवानगी दिली जाते, ज्याचा तो अन्यथा हक्कदार नाही.

२६. दुय्यम न्यायालयांमध्ये प्रचलित असलेली सामान्य प्रथा अशी आहे की सर्व अंमलबजावणी अर्जांमध्ये, न्यायालये प्रथम कारणे दाखवा नोटीस जारी करून न्यायनिर्णित ऋणकोला हे विचारतात की, विशिष्ट वर्गातील प्रकरणांसाठी आदेश XXI (एकवीस) नियम २२ नुसार हुक्मनाम्याची अंमलबजावणी का केली जाऊ नये. तथापि, याचा अनेकदा नवीन संपरीक्षा सुरुवात असा चुकीचा अन्वयार्थ लावला जातो. उदाहरणार्थ, न्यायनिर्णित ऋणकोला कधीकधी मौखिक प्रतिकथन दाखल करण्यासाठी आदेश XXI (एकवीस) नियम २ आणि आदेश XXI (एकवीस) नियम ११ च्या तरतुदींचा गैरवापर करतो, ज्यामुळे न्यायालयाकडे मौखिक पुरावा अभिलेखवण्याशिवाय कोणताही पर्याय शिल्लक राहत नाही जो क्षुल्लक असू शकतो. यामुळे दरखास्तीतील कार्यवाही अनिश्चित काळासाठी लांबली जाते.

२७. हे दिवाणी प्रक्रिया संहिता योजनेच्या अगदी विरोधात आहे, ज्यामध्ये असे नमूद केले आहे की दिवाणी दाव्यामध्ये उद्भवू शकणारे सर्व प्रश्न आणि मुद्दे एकाच संपरीक्षणामध्ये सोडवले जाणे आवश्यक आहे. अनेक प्रकारची कार्यवाही टाळण्याच्या उद्देशाने दाव्यांमधील पक्षकार आणि दाव्यांची रचनेशी संबंधित असलेल्या आदेश I (पहिला) आणि आदेश II (दुसरा) मध्ये पक्षकारांच्या आणि वादकारणांच्या संयोजनाची तरतूद आहे जेणेकरून कायदा आणि तथ्यांचे समान प्रश्न एकाच वेळी ठरवता येतील.

२८. आदेश १ नियम १० (२) न्यायालयास ज्या व्यक्तीला वादी म्हणून किंवा प्रतिवादी म्हणून सामील करून घ्यावयास हवे होते किंवा दाव्यामध्ये गुंतलेल्या सर्व प्रश्नांचा परिणामकारकरीत्या व पूर्णपणे अभिनिर्णय करून ते निकालात काढणे न्यायालयाला शक्य होण्यासाठी ज्या व्यक्तीची न्यायालयासमोर हजेरी आवश्यक असेल अशा कोणत्याही व्यक्तीचे नाव जादा दाखल करण्याचे

अधिकार प्रदान करते. पुढे, आदेश XXII (बावीस) नियम १० मध्ये अशी तरतूद आहे की एखादा दावा प्रलंबित असताना कोणत्याही हितसंबंधाचे अभिहस्तांकन, निर्मिती किंवा प्रक्रांती झाल्यास ज्या व्यक्तीकडे असा हितसंबंध आला असेल किंवा प्रक्रांत झाला असेल त्या व्यक्तीला किंवा तिच्याविरुद्ध, न्यायालयाच्या परवानगीने, दावा चालू ठेवता येईल .

२९. आदेश XXI (एकवीस) च्या नियम ३० ते ३६ अंतर्गत दिवाणी प्रक्रिया संहिते (सी. पी. सी.) मध्ये विविध हुकूमनाम्याच्या अंमलबजावणीची तरतूद आहे, तर अंमलबजावणीच्या पद्धती सर्वांसाठी समान आहेत. दिवाणी प्रक्रिया संहिते (सी. पी. सी.) च्या कलम ५१ मध्ये मालमत्तेच्या वितरणाद्वारे; कोणतीही मालमत्ता जप्त करून आणि तिची विक्री करून; अटक करून आणि दिवाणी तुरुंगात डांबून; प्रापकाची नेमणूक करून ; किंवा ज्या प्रकारची वाढ मंजूर करण्यात आली असेल तिच्या स्वरूपानुसार आवश्यक असेल अशा इतर कोणत्याही पद्धतीने अंमलबजावणीच्या पद्धतींची यादी आहे. शिवाय, आदेश XL (चाळीस) नियम १, न्यायालयाद्वारे प्रापकांची नियुक्ती करण्याची तरतूद करते. योग्य प्रकरणांमध्ये, हुकूमनामा मंजूर झाल्यानंतर लगेचच प्रापकाला मालमत्तेचा कब्जा, अभिरक्षा आणि/किंवा व्यवस्थापन दिले जाऊ शकते. अशा अभिव्यक्तीमुळे मालमत्तेचे संरक्षण आणि जतन होण्यास मदत होईल. दिवाणी प्रक्रिया संहिते (सी. पी. सी.) च्या चौकटीतील ही प्रक्रिया अंमलबजावणी न्यायालयाला हुकूमनाम्यानुसार मालमत्ता सुपूर्द करण्यास मदत करू शकते.

३० . कोणत्याही स्थावर संपत्ति वितरणासाठीच्या हुकूमनाम्याबाबत, आदेश २१ नियम ३५ मध्ये अशी तरतूद आहे की, ज्या पक्षाकडे त्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे त्या पक्षाकडे किंवा त्याच्या वतीने वितरण प्राप्त करण्यासाठी तो नियुक्त करू शकेल अशा व्यक्तीला आणि आवश्यक

असल्यास, मालमत्ता रिक्त करण्यास नकार देणाऱ्या हुक्मनाम्याने बांधील असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीला काढून टाकून त्याचा ताबा दिला जाईल.

३१. न्यायालयांसमोर विशिष्ट पक्षांमध्ये संपरीक्षा सुरू असल्याने आणि उपलब्ध युक्तिवादांवर आधारित असल्याने, कधीकधी मालमत्तेचे अस्पष्ट वर्णन अंमलबजावणीदरम्यान ताब्यात घेण्यापूर्वी अस्सल किंवा क्षुल्लक तृतीय-पक्षाच्या समस्या उपस्थित करते. एखादी व्यक्ती जी खटल्यात पक्षकार नाही, ती कधीकधी स्वतंत्र हक्क किंवा हितसंबंधांचा दावा करते ज्यामुळे नवीन समस्यांचे निराकरण करण्याची आवश्यकता निर्माण होते.

३२ . विषयातील मालमत्तेवर खरे दावे असू शकतात, परंतु हुक्मनामा धारकाला हुक्मनाम्याचा लाभ घेण्यापासून वंचित ठेवण्यासाठी क्षुल्लक किंवा प्रवृत्त असलेले दावे असू शकतात हे देखील संहिता मान्य करते. आदेश २१ च्या नियम ९८ च्या उपनियम (२) मध्ये अशा परिस्थितींचा विचार केला आहे आणि निर्णय ऋणकोऱ्याने किंवा त्याच्या वतीने किंवा हस्तांतरणकर्त्याने, जेथे खटला प्रलंबित असताना किंवा अंमलबजावणीच्या कार्यवाहीदरम्यान असे हस्तांतरण केले गेले होते, कोणत्याही न्याय्य कारणाशिवाय प्रतिकार किंवा अडथळा आणल्याबद्दल दंडात्मक परिणामांची तरतूद केली आहे. तथापि, कायद्याच्या प्रसंभाविक प्रक्रिया गैरवापर करण्याच्या अशा कृत्यांना क्वचितच निर्णयाच्या ऋणकोऱ्याला किंवा त्याच्या वतीने काम करणाऱ्या इतर कोणत्याही व्यक्तीला दिवाणी तुरुंगात पाठवून न्याय दिला जातो.

३३ . स्थावर संपत्ति मालकीच्या हुक्मनाम्याच्या अंमलबजावणीच्या संबंध वाचता येण्याजोग्या दुहेरी आक्षेपांचा उल्लेख करणे योग्य ठरेल. तर आदेश २१ नियम ९७ अंतर्गत, हुक्मनामा धारक प्रतिबंध दर्शवत न्यायालयात जाऊ शकतो आणि मालमत्तेचा ताबा देण्यासाठी हुक्मनामा

अंमलात आणण्यासाठी प्रतिबंध आणणाऱ्याशी व्यवहार करण्यासाठी न्यायालयाला आदेश पारित करण्याची आवश्यकता असते, तर अडथळा आणणारा देखील अशाच प्रकारे नवीन मुद्दे उपस्थित करून आक्षेप घेऊ शकतो, जे निश्चित करण्यासाठी बराच वेळ घेतात.

३४. तथापि, आदेश २१ नियम ९९ अंतर्गत ही थोडी चांगली स्थिती आहे, ज्यामध्ये निर्णयाच्या ऋणकोट्याव्यतिरिक्त एखादी व्यक्ती, जेव्हा अशा मालमत्तेच्या मालकीसाठी हुक्मनामा धारकाद्वारे स्थावर मालमत्तेपासून बेदखल केली जाते, तेव्हा आक्षेपांसह अर्ज दाखल करते. अशा आक्षेपांमुळे पुन्हा खटला भरला जातो, परंतु आक्षेपक आधीच बेदखल झाला असल्याने, आदेशाची अंमलबजावणी अधिक संभाव्य आणि जलदगतीने होते. आदेश २१ नियम ९७ मध्ये अडथळा आणणारा विविध आक्षेप घेऊन येतो जे आदर्शपणे खटल्याच्या निर्णयाच्या वेळी उपस्थित केले गेले पाहिजेत. न्यायालयीन आयुक्तांची नियुक्ती योग्य वेळी केल्यास फाशीसाठीचे असे अडथळे टाळता येऊ शकतात.

३५. वर नमूद केलेल्या कायदेशीर गुंतागुंती, अंमलबजावणीच्या कार्यवाहीची मोठी प्रलंबितता आणि अंमलबजावणीच्या आदेशिकेचे प्रक्रियेचा गैरवापर करण्याच्या मोठ्या घटनांचा विचार केल्यानंतर, आमचे असे मत आहे की विवाद टाळण्यासाठी आणि तृतीय पक्षांनी दावा केलेल्या अधिकारांमुळे उद्भवलेल्या अत्यंत त्रासदायक प्रश्नाचे अनेक मुद्दे टाळण्यासाठी, न्यायालयाने खटल्याचा निकाल देताना विषयाशी संबंधित अशा सर्व मुद्द्यांवर निर्णय घेण्यात सक्रिय भूमिका बजावली पाहिजे आणि कोणत्याही खटल्यामध्ये स्पष्ट अस्पष्ट आणि अंमलबजावणी करण्यायोग्य हुक्म पास केला जाईल याची खात्री केली पाहिजे.

३६. त्या संदर्भात काही उपाययोजनांमध्ये असे समाविष्ट असेल की, समस्यांचा तोडगा काढण्यापूर्वी, न्यायालयाने, मालमत्तेच्या वितरणाशी संबंधित किंवा त्याच्याशी संबंधित कोणत्याही अधिकाराशी संबंधित प्रकरणांमध्ये, आदेश ११ नियम १४ अंतर्गत, कोणत्याही त्रयस्थ असामीच्या हक्कांच्या अस्तित्वाशी संबंधित घोषणा, त्यांनी तयार केलेल्या दाव्याच्या मालमत्तेतील व्याज किंवा त्यांच्या माहितीशी संबंधित कागदपत्रे सादर करण्याचे आदेश देऊन, अधिकारांचा वापर केला पाहिजे. हे खटल्याच्या सुरुवातीच्या टप्प्यावर त्रयस्थ असामीच्या आरोपपत्रावर निर्णय घेण्यात न्यायालयाला मदत करेल जेणेकरून आवश्यक पक्षांच्या गैर-प्रतिवादाशी संबंधित भविष्यातील कोणताही वाद टाळता येईल. यामुळे शेवटी कोणत्याही स्थावर संपत्ति समावेश असलेल्या दाव्याचा लवकर निपटारा करणे सुलभ होईल.

३७. मालमत्तेची स्थिती काय आहे आणि ताबा विवादित नसताना, प्रतिवादी व्यतिरिक्त खटल्यातील मालमत्तेचा कोणता भाग कोणाचा आणि कोणता भाग ताब्यात आहे हे निर्धारित करणे देखील संपरीक्षा न्यायालयासाठी आवश्यक बनते. अशाप्रकारे, न्यायालय पुढील कारवाईचाही अवलंब करू शकते.

अ) सी. पी. सी. च्या आदेश २६ नियम ९ अंतर्गत आयोग जारी करणे.

खटल्याच्या स्थापनेवर आयोगाद्वारे केलेला निर्णय, सर्व प्रभावित पक्षांना खटल्यात आवश्यक पक्षकार म्हणून सामील करणे यासारखी आवश्यक पावले उचलण्यासाठी मूल्यांकन आणि मूल्यांकन करण्यासाठी न्यायालयाला आवश्यक सहाय्य प्रदान करेल. समस्यांचा निपटारा करण्यापूर्वी, न्यायालय मालमत्तेचे स्वरूप आणि व्यवसायासह मालमत्तेचे अचूक वर्णन आणि सीमांकन अभिलेखनवून स्थानिक तपास करण्याच्या उद्देशाने आयुक्तांची नियुक्ती करू शकते. याव्यतिरिक्त, खटला प्रलंबित असताना किंवा हुकूम पारित

करताना मालमत्तेची स्थिती सुरक्षित ठेवण्यासाठी न्यायालय आदेश एक्सएल नियम १ अंतर्गत प्राप्तकर्त्याची नियुक्ती देखील करू शकते.

ब) दाव्याच्या मालमत्तेचा ताबा असलेली कोणतीही व्यक्ती किंवा दाव्याच्या मालमत्तेचा ताबा असल्याचा दावा करणारी कोणतीही व्यक्ती किंवा तिला या मालमत्तेवर कोणताही अधिकार, मालकी हक्क किंवा हितसंबंध आहे, असे नमूद करणारी सार्वजनिक सूचना जारी करा, ज्यात विशेषतः असे नमूद केले आहे की जर या टप्प्यावर आक्षेप घेतले गेले नाहीत, तर कोणत्याही पक्षाला नंतर त्याच्याकडे/तिच्याकडे असलेल्या कोणत्याही दाव्याच्या संदर्भात कोणताही आक्षेप घेण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

क) अशी नोटीस उक्त मालमत्तेवर चिकटवा.

ड) खटला क्रमांक इ. निर्दिष्ट करणारी अशी नोटीस जारी करा आणि ज्या न्यायालयात ती प्रलंबित आहे, त्यात खटल्याच्या मालमत्तेचा तपशील समाविष्ट करा आणि ती न्यायालयाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर प्रकाशित करा.

३८. आयुक्तांच्या अहवालाच्या किंवा त्या संदर्भात केलेल्या अर्जाच्या आधारे, न्यायालय आदेश १ नियम १० अंतर्गत आवश्यक किंवा योग्य पक्षांची भर घालण्यासाठी पुढे जाऊ शकते. न्यायालय आदेश १ नियम १० अंतर्गत सत्तेचा वापर करून पक्षकार म्हणून सामील झाल्यावर विरोधकांना किंवा दावेदारांना परवानगी देऊ शकते, आदेश २ नियम ३ अंतर्गत संयुक्त आदेश देऊ शकते, अशा पक्षांना कागदपत्रे आणि साक्षीदारांच्या याद्यांसह लेखी निवेदन दाखल करण्याची आणि दाव्यासह पुढे जाण्याची परवानगी देऊ शकते.

३९. जर वरील सुचवलेला मार्ग स्वीकारला गेला आणि त्यानंतर डिक््रीच्या अंमलबजावणीच्या टप्प्यावर सी. पी. सी. च्या आदेश २१ नियम ९७ किंवा नियम ९९ अंतर्गत "दाव्याच्या मालमत्तेच्या" संदर्भात आक्षेप प्राप्त झाला, तर संपरीक्षा प्रलंबित असताना, विशेषतः खटल्याच्या

वेळी जारी केलेल्या सार्वजनिक सूचनेच्या पार्श्वभूमीवर, असा कोणताही आक्षेप किंवा दावा प्राप्त झालेला नाही ही वस्तुस्थिती विचारात घेऊन अंमलबजावणी न्यायालय त्यावर कारवाई करेल. आदेश २१ नियम ९७ किंवा नियम ९९ अंतर्गत असे दावे काटेकोरपणे हाताळले गेले पाहिजेत आणि क्वचितच विचारात घेतले/स्वीकारले गेले पाहिजेत.

४०. घन श्याम दास गुप्ता विरुद्ध अनंत कुमार सिन्हा (१६ ए. आय. आर. १९९१ एससी २२५१) या खटल्यात, या न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले होते की अंमलबजावणीसंदर्भात संहितेच्या तरतुदी इतर कायदांतर्गत सामान्यतः उपलब्ध असलेल्या न्यायिक गुणवत्तेपेक्षा उच्च दर्जाच्या आहेत आणि केवळ न्याय प्रशासनाची जबाबदारी सोपविलेल्या न्यायाधीशांकडून अधिक चांगले काम करणे अपेक्षित आहे. व्यावहारिक दृष्टीकोन आणि न्यायिक अन्वयार्थासह, न्यायालयाने निर्णयाच्या ऋणकोला किंवा कोणत्याही व्यक्तीला आदेशाच्या अंमलबजावणीस विलंबित करण्यासाठी चिथावणी देणारी किंवा क्षुल्लक दावा करणारी परवानगी देऊ नये. उदाहरणार्थ, पैशाच्या दाव्याशी संबंधित खटल्यांमध्ये, न्यायालय फिर्यादीच्या अर्जावर किंवा कलम १५१ अंतर्गत अंगभूत अधिकारांचा वापर करून स्वतःच्या प्रस्तावावर, अशा परिस्थितीत, दाव्याची पुढील प्रगती होण्यापूर्वी प्रतिवादीस सुरक्षा प्रदान करण्याचे निर्देश देऊ शकते. यापैकी कोणत्याही निर्देशांचे पालन न करण्याचे परिणाम आदेश २७ नियम ३ मध्ये आढळू शकतात.

४१. वरील पार्श्वभूमी लक्षात घेता, ज्यात अंमलबजावणीच्या कार्यवाहीतील विलंब कमी करण्याची तातडीची गरज आहे, संपूर्ण न्याय देण्यासाठी काही निर्देश जारी करणे आम्हाला योग्य वाटते. हे निर्देश मोठ्या लोकहितासाठी भारतीय राज्यघटनेच्या कलम १४१ आणि कलम १४४ सह वाचन केलेल्या कलम १४२ अंतर्गत आमच्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करीत आहेत, जेणेकरून न्यायाच्या

प्रक्रियेस आधार मिळेल, जेणेकरून आदेशाच्या फळाची वाट पाहत असलेल्या पक्षांना तोंड द्यावे लागणाऱ्या खटल्यांच्या अनावश्यक अग्निपरीक्षेचा अंत होईल आणि कायद्याच्या प्रसंभाविक प्रक्रियेवर पक्षकारांच्या विश्वासावर परिणाम होईल.

४२. दावे आणि अंमलबजावणीची कार्यवाही हाताळणारी सर्व न्यायालये खाली नमूद केलेल्या निर्देशांचे अनिवार्यपणे पालन करतील:

१. ताब्यात देण्याच्या संबंधित दाव्यां मध्ये, न्यायालयाने आदेश १० अंतर्गत त्रयस्थ पक्ष हितसंबंधांच्या संबंधी दाव्यातील पक्षांची परीक्षण केली पाहिजे

२. आणि आदेश ११ नियम १४ अंतर्गत अधिकारांचा वापर केला पाहिजे, ज्यामध्ये पक्षांना शपथ घेऊन कागदपत्रे उघड करण्यास आणि सादर करण्यास सांगितले जाईल, ज्यात अशा मालमत्तांमध्ये त्रयस्थ पक्षांच्या हितसंबंधांशी संबंधित घोषणेचा समावेश आहे.

३. योग्य प्रकरणांमध्ये, जेथे ताबा विवादात नसेल आणि न्यायालयासमोर न्यायनिवाड्यासाठी वस्तुस्थितीचा प्रश्न नसेल, तेथे न्यायालय मालमत्तेचे अचूक वर्णन आणि स्थितीचे मूल्यांकन करण्यासाठी आयुक्तांची नियुक्ती करू शकते.

४. आदेश १० अंतर्गत पक्षकारांची तपासणी केल्यानंतर किंवा आदेश ११ अंतर्गत दस्तऐवज सादर केल्यानंतर किंवा आयोगाचा अहवाल मिळाल्यानंतर, न्यायालयाने खटल्यात सर्व आवश्यक किंवा योग्य पक्षकारांची भर घालणे आवश्यक आहे, जेणेकरून कार्यवाहीची बहुविधता टाळता येईल आणि त्याच खटल्यात कारवाईचे कारण सांगण्यासही भाग पाडले जाईल.

५. दिवाणी व्यवहार संहितेच्या आदेश ११ नियम १ अंतर्गत, या प्रकरणाच्या योग्य निर्णयासाठी संरक्षक विधी म्हणून संबंधित मालमत्तेच्या स्थितीवर देखरेख ठेवण्यासाठी न्यायालय प्रापक नियुक्ती केली जाऊ शकते.

६. न्यायालयाने, आदेश पारित करण्यापूर्वी, संबंधित.

७. मालमत्तेच्या मालकीचे हस्तांतरण हे सुनिश्चित करते की हुकूमनामा स्पष्ट आहे जेणेकरून त्यात केवळ मालमत्तेचे स्पष्ट वर्णनच नाही तर मालमत्तेची स्थिती देखील विचारात घेतली जाईल.

८. पैशाच्या दाव्यात , न्यायालयाने नेहमी आदेश १२ नियम ११ चा अवलंब केला पाहिजे, ज्यामुळे तोंडी अर्जावर पैसा भरण्यासाठी आदेशाची त्वरित अंमलबजावणी सुनिश्चित होते.

९. पैसा भरण्यासाठीच्या दाव्यात , वादमुद्द्यांचा तोडगा काढण्यापूर्वी, प्रतिवादीला शपथ घेऊन त्याची मालमत्ता उघड करावी लागू शकते, ज्या मर्यादेपर्यंत त्याला खटल्यात जबाबदार धरले जात आहे. न्यायालय पुढे, कोणत्याही टप्प्यावर, खटला प्रलंबित असताना योग्य प्रकरणांमध्ये, कलम १५१ सी. पी. सी. अंतर्गत अधिकारांचा वापर करून, कोणत्याही आदेशाचे समाधान सुनिश्चित करण्यासाठी अनामतीची मागणी करणे करू शकते.

१०. कलम ४७ अंतर्गत किंवा सी. पी. सी. च्या आदेश १२ अंतर्गत अधिकारक्षेत्राचा वापर करणाऱ्या न्यायालयाने यांत्रिक पद्धतीने अधिकारांचा दावा करणाऱ्या तृतीय पक्षाच्या अर्जावर नोटीस जारी करू नये. याव्यतिरिक्त, न्यायालयाने अशा कोणत्याही अर्जावर (अर्जावर) सुनावणी करणे टाळले पाहिजे ज्यावर न्यायालयाने खटल्याचा निकाल देताना आधीच विचार केला आहे किंवा ज्याने असा कोणताही मुद्दा उपस्थित केला आहे जो अन्यथा अर्जदाराने योग्य ती काळजी घेतली असती तर खटल्याच्या निकालादरम्यान उपस्थित केला जाऊ शकला असता आणि निर्धारित केला जाऊ शकला असता.

११. आयुक्तांची नियुक्ती किंवा प्रतिज्ञापत्रासह छायाचित्रे किंवा व्हिडिओसह इलेक्ट्रॉनिक साहित्य मागवणे यासारख्या इतर कोणत्याही वेगवान कालनिर्णयी पथ विश्लेषणीचा अवलंब करून वस्तुस्थितीच्या प्रश्नाचा निर्णय घेता येत नसेल अशा अपवादात्मक आणि दुर्मिळ प्रकरणांमध्येच न्यायालयाने अंमलबजावणीच्या कार्यवाहीदरम्यान पुरावे घेण्याची परवानगी दिली पाहिजे.

१२. न्यायालयाने, आक्षेप किंवा विरोध किंवा दावा क्षुल्लक किंवा दुर्भावनापूर्ण असल्याचे आढळल्यास, आदेश १२ च्या नियम ९८ च्या

उपनियमाचा (२) अवलंब करणे तसेच कलम ३५ A नुसार नुकसान भरपाई खर्च मंजूर करणे आवश्यक आहे.

१३. सी. पी. सी. च्या कलम ६० अंतर्गत "निर्णयाच्या नावाखाली-ऋणको किंवा त्याच्यासाठी किंवा त्याच्या वतीने विश्वस्त असलेल्या दुसऱ्या व्यक्तीने" ही संज्ञा, ज्याच्याकडून तो हिस्सा, नफा किंवा मालमत्ता मिळवू शकतो अशा इतर कोणत्याही व्यक्तीला समाविष्ट करण्यासाठी मुक्तपणे वाचली पाहिजे.

१४. अंमलबजावणी न्यायालयाने दाखल करण्याच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या आत अंमलबजावणीची कार्यवाही निकाली काढली पाहिजे, जी अशा विलंबासाठी लेखी कारणे अभिलेखनवूनच वाढवली जाऊ शकते.

१५. पोलिसांच्या मदतीशिवाय आदेशाची अंमलबजावणी करणे शक्य नाही या वस्तुस्थितीचे समाधान झाल्यावर, आदेशाची अंमलबजावणी करण्यासाठी काम करणाऱ्या अशा अधिकाऱ्यांना पोलिस सहाय्य पुरविण्याचे निर्देश संबंधित पोलिस ठाण्याला कार्यकारी न्यायालय देऊ शकते.पुढे, जर सरकारी कर्मचाऱ्याविरुद्ध त्याची कर्तव्ये पार पाडताना केलेला गुन्हा न्यायालयाच्या निदर्शनास आणला गेला, तर तो कायदानुसार कठोरपणे हाताळला जाणे आवश्यक आहे.

१६. न्यायालयीन अकादमींनी नियमावली तयार केली पाहिजे आणि वॉरंटची अंमलबजावणी करणाऱ्या न्यायालयीन कर्मचारी/कर्मचाऱ्यांना, अंमलबजावणी न्यायालयांनी जारी केलेल्या आदेशांची अंमलबजावणी करण्यासाठी जप्ती आणि विक्री आणि इतर कोणतीही अधिकृत कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी योग्य माध्यमांद्वारे सतत प्रशिक्षण सुनिश्चित केले पाहिजे.

४३. आम्ही सर्व उच्च न्यायालयांना या आदेशाच्या तारखेपासून एका वर्षाच्या आत भारतीय राज्यघटनेच्या कलम २२७ आणि सी. पी. सी. च्या कलम १२२ अंतर्गत आपल्या अधिकारांचा वापर करून केलेल्या आदेशांच्या अंमलबजावणीशी संबंधित सर्व नियमांवर पुनर्विचार करण्याचे आणि अद्ययावत करण्याचे निर्देश देतो.उच्च न्यायालयांनी हे सुनिश्चित केले पाहिजे की नियम सी.

पी. सी. आणि वरील निर्देशांशी सुसंगत आहेत आणि माहिती तंत्रज्ञान साधनांच्या वापरासह अंमलबजावणीची प्रसंभाविक प्रक्रिया वेगवान करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.जोपर्यंत हे नियम अस्तित्वात येत नाहीत, तोपर्यंत वरील निर्देश लागू करण्यायोग्य राहतील.

४४. याचिका फेटाळल्या जात आहे.

X-X-X-X

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X